

ЄДНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ В ПРАВОСЛАВНІЙ ДЕРЖАВІ І СУЧАСНІЙ ЄВРОПІ

Тупчієнко М.Р.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті детально аналізується проблема єдності особистості в православній державі та сучасній Європі. Автор наголошує, що спосіб життя європейського суспільства виник із середньовічного дуалізму держави і суспільства. Підреслюється, що для розуміння того які саме права людини є предметом заклопотаності Церкви, необхідно хоч би коротко простежити їх виникнення, становлення і розвиток в історичному аспекті. Права людини формувалися в процесі тривалого взаємодіювання людей, виникненні зв'язків і стійких форм стосунків. Доводиться думка про те, що одну з провідних ролей у формуванні єдності особистості в європейських державах займає викладання в тому чи іншому форматі курсу християнської, релігійної етики.

Ключові слова: особистість, православ'я, православна держава, Європа, сучасні європейські країни.

Постановка проблеми. Сьогодні релігійний чинник займає значущу роль в суспільстві та державному розвитку. Не є виключенням і європейські країни. Особливого значення релігійний фактор набуває в контексті глобалізаційних змін, оскільки зникають ті чи інші межі між країнами. Відповідно до цього одним з основних викликів для сучасної людини – проблема співрозуміння та толерантності у мультикультурному та міжрелігійному середовищі. Через це стає актуальним дослідження місця та значення особистості у православній державі та сучасній Європі.

Аналіз публікацій та досліджень. Наразі як зарубіжній так і вітчизняній релігієзнавчій науці присутні дослідження, які присвячені осмисленню становищу релігії в Європі та зокрема православ'я. Серед них можемо зазначити праці таких наступних дослідників як В. Бабія, В. Бондаренка, Л. Владиченко, В. Єленського, А. Колодного, І. Кондратьєвої, Л. Конотоп, В. Лубського, О. Предко, О. Сарапіна, М. Рибачука, Л. Филипович, С. Харьковченко, Ю. Чорноморця, З. Швед, І. Яблокова та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Слід зазначити, що хоча є певна кількість ґрунтовних наукових досліджень, присвячених розумінню особистості у сучасному суспільстві та православній державі, проте наразі відсутній комплексний погляд на єдність особистості в православній державі і сучасній Європі.

Метою даної статті є релігієзнавче висвітлення та аналіз розуміння єдності особистості в православній державі та сучасній Європі.

Основна частина. Спосіб життя європейського суспільства виник із середньовічного дуалізму держави і суспільства. Новоєвропейські суспільства є «продуктом і результатом» діяльності та влади середньовічної церкви [4; 9]. Політика виникає значно пізніше релігії. В архаїчному суспільстві до появи політики релігія багато в чому забезпечувала регуляцію поведінки людей і дотримання моральних принципів на основі звичаїв, норм віровчення та ритуалів культу. Вона сакралізувала авторитет вождя племені (часто він був одночасно і жерцем), надавала ореол святості традиціям, що формувалися. Наприклад, Дж. Фрезер вважає, що першими носіями влади – вождями, царями ставали чаклуни, жерці, маги, і основою цієї влади була віра в їх чаклунську силу [10, с. 227]. Як бачимо, ця точка

зору вченого збігається з визначенням харизматичного типу влади, яку дає М. Вебер [3, с. 166].

Практично загальноновизнаним є положення про християнські корені людини. У християнському ракурсі, питання про невід'ємність прав людини було пов'язане з питанням про вічність і Богосхожість людини. Сучасне ж тлумачення прав людини розглядає його з позиції максимального задоволення його потреб і бере початок ще з Нового часу, в якому людство порвало зв'язок з Богом. Таке положення не може бути прийняте православним співтовариством. Зрозуміло, що права людини органічно вплетені в соціальне життя людей, їх громадські стосунки, способи існування. Вони є нормативною формою взаємовідносин між людьми, запобігаючи можливим конфліктам, протидіючи. Такі права, як право на життя, на гідність, свободу совісті є необхідними умовами влаштування життя людини і досягнення їм кінцевої мети буття – порятунку душі і входження в життя вічне. Щоб прояснити, наскільки і які саме права людини є предметом заклопотаності Церкви, необхідно хоч би коротко простежити їх виникнення, становлення і розвиток в історичному аспекті. Права людини формувалися в процесі тривалого взаємодіювання людей, виникненні зв'язків і стійких форм стосунків. При цьому були неминучі протидіючи, конфлікти. В результаті були вироблені певні стійкі норми для різних, історично таких, що складаються форм буття залежно від сформованого способу життя, державності і релігії [2, с. 47].

На початку ХХ століття, за влучним виразом французького богослова Анре де Любака, людство як ніколи «стало мучитися потребою обходитися без Бога» [9, с. 39]. Визначальним явищем цього періоду життя в Західній Європі, а потім і у нас в Україні, стає демократія, що має на увазі повну свободу, тобто і «щастя» людини. До цього часу такі ключові поняття, як права людини, свобода, рівність, братерство під прапором яких і пройшли усі західні буржуазні революції, показали їх істинну суть, далеко від сенсу, спочатку закладеного в цих словах. Як відмічають автори, «демократія під виглядом прав і свобод створює сприятливі умови для усіх видів влади» [1, с. 234]. Видаючи себе за ідеал облаштування людського суспільства, на практиці демократія перетворилася на фарс і утопію, приховуючи свою істинну суть за нагромадженням порожніх,

але звучних і обнаученних фраз. Заради створення зручного їм суспільства, суспільства ілюзій, демократи пожертвували самою суттю, релігією, а також традицією і культурою, видаючи це за новий, прогресивний спосіб мислення і життя. Ще в кінці дев'ятнадцятого століття Фрідріх Ніцше говорив, що християнство – це знаряддя боротьби проти земного щастя. Пізніше, в тридцяті роки минулого століття при фашизмі рівність людей принципово заперечувалося, замінюючись правом сильного.

«Що прийшло на зміну релігії в Європі? Комунізм і фашизм як ідеології, як світські віри. Що змінило їх? Сучасна безідеологічність (відносна звичайно, лібералізм – теж ідеологія), «бездейність» [9, с. 43-44]. З метою «визволення» від християнства будівельники «єдиного світового співтовариства» пустили в хід і єретичні секти Середньовіччя, псевдомонашескі ордена часів хрестових походів, літературні та філософські гуртки епохи Просвітництва, наукові асоціації та навіть масонські ложі нашого століття. Крок за кроком здійснювалася копітка робота по руйнуванню самого християнського світовідчуття з його богоподобие людини.

Відпали від благодаті Божої католицький Захід перший випробував на собі всю міць цього натиску. «*Vexilla regis prodeunt inferni*» («Прапори володаря пекла просуваються вперед»), – так писав у кінці дев'ятнадцятого століття в своїй енциклопедії папа Римський Лев XIII, попереджаючи західний світ про небезпеку. В даний час скоєно відірваність людини від свого християнського коріння з їх моральним світоглядом дозволила зародитися і утвердитися новій концепції прав людини, без самої людини. Духовна спустошеність з одного боку і активні пошуки в області прав суто земного людини – з іншого, показові для Заходу, який прагне поширити все це за межі Європи. Права третього покоління, так звані Лібертарно права, що йдуть в розріз з багатоміліардними людськими моральними цінностями і підвалинами, складають предмет гордості і у їх авторів, які вважають себе істинними захисниками свободи і прав людини. Секулярний західний світ початку минулого двадцятого століття до початку нинішнього століття «збагатився» новими претензіями в області прав і свобод людини, що загрожують існуючій в суспільстві моралі як на Заході, так і за його межами. З середини двадцятого століття Захід пережив ряд безкровних революцій, які мали негативні наслідки не тільки для нього, а й для всього світу, в тому числі і для Росії. Чого вартий молодіжний рух шістдесятних років, яка виголошувала абсолютний індивідуалізм і так звану «сексуальну революцію». На прапорах цього руху була написана безмежна свобода – свобода анархічного індивіда.

Самовираження, яким ганебним б воно не виглядало в очах людей, було основним стимулом і метою цього руху. Його антихристиянський характер очевидний. Відомий музикант і один з лідерів цього руху Джон Леннон відрито заявляв: «Христос пішов. Тепер ми приходимо на його місце». Під впливом цього і подібного їм рухів змінюється парадигма західної свідомості, а разом з ним і правова парадигма. Все це вдихнуло нові сили у всякого роду збочення, що зневажа-

ють елементарну моральність, які, тим не менш, стали претендувати не тільки на легальність, а й на їх законність, під прапором прав людини на свободу. В умовах глобалізації це несе пряму загрозу решті світу, дотримуються своїх національних і релігійних цінностей.

Після розколу Церкви богословами католицької Європи було розроблено вчення про свободу волі, християнської моралі і справедливості. Блаженний Августин і Фома Аквінський розглядали вільну волю як наслідок відповідальності людини перед Богом. Аврелій Августин у трактаті «Про вільне вирішення» писав: «Моральна свобода є реалізація морального обов'язку в дотриманні добру» [2, с. 321]. У трактаті «Про свободу волі» Блаженний Августин пропонує систему «благ», які враховують як благо окремої людини, так і благо суспільства в цілому. Великим Благом називаються «чесноти, завдяки яким праведно живеться». Звичайним благом називаються «потенції (ж) душі, без яких праведно жити не можна». Найменшим благом називаються такі, «без яких праведно жити можна». До цього відноситься все тілесне, тілесне, в сенсі сприйняття певного світу за допомогою п'яти почуттів. Причому сприйняття за допомогою одного з почуттів будь-якого явища є індивідуальним для кожної людини. Життєвий шлях, націлений на тілесне, Блаженний Августин рахує не істинним, оскільки, «душа є більше благо, ніж тіло». Свободу волі, мудрість, справедливість він пов'язує зі звичайним благом. Праведна життя неможливе без вільної волі. А справедливість як принцип відплати за скоєне буде існувати тоді, коли людина буде вибирати цілі життя, вибирати те, що він вважає благом. Наслідком же досягнення великого блага є набуття істинної свободи – свободи від гріха і, отже, смерті, через воз'єднання з Богом [9, с. 43].

Розуміння «блага» Фома Аквінським дещо відрізняється від його трактування Блаженним Августином. Він виводить положення про існування якогось відносного вищого блага. До нього відноситься боротьба зі своїми вадами, викорінення їх, утримання пристрастей.

Водночас у різних країнах Європи, процес релігійного виховання та запровадження на державну основу залишається не однозначним. Так право церкви на запровадження в програми загальноосвітніх шкіл (як їх на заході називають, публічних) релігійного комплексу залежить від державно-церковних відносин. Відомі три моделі державно-церковних відносин: церква відокремлена від держави; церква є державною; держава і церква є партнерами, їх взаємини ґрунтуються на двосторонньому договорі про співпрацю.

Свою класифікацію подає кандидат юридичних наук Р. Підпригора:

- релігійна освіта присутня і в державних і приватних закладах;
- релігійна освіта присутня лише в приватних закладах;
- релігійна освіта заборонена і в державних і приватних закладах.

У межах першої моделі, релігійна освіта може надаватися як у державних, так і в приватних навчальних закладах, які можуть бути інтегровані в систему освіти країни. Наприклад, відповідно до ст. 2 Конституції Єгипту «Релігійна осві-

та є основним предметом у програмах системи державної освіти» [Див.: 8]. Друга релігійна модель притаманна країнам, де існує принцип відокремлення релігійних організацій від держави, але при цьому визнається значущість релігійної освіти. У таких країнах релігійна освіта у державних закладах заборонена. Проте держава не заперечує проти викладання релігії у приватних навчальних закладах, які 120 створюються релігійними організаціями. Дана модель має різні шляхи реалізації на практиці. Наприклад, у Франції, де публічна школа повністю секуляризована, в законі про освіту чітко підкреслено, що «релігійні інституції не можуть бути частиною навчальної програми» [Див.: 5].

У Великій Британії, де інгліканська церква є державною, держава фінансує, а церква контролює процес релігійного виховання. Для учнів цих шкіл обов'язковими є не лише уроки релігії, але й щоденні загальні богослужіння. Батьки, які заперечують участь своїх дітей у богослужіннях або відвідуванні уроків релігії, можуть звільнити їх від цього. Згідно з англійським законодавством про освіту, це не повинно бути предметом жодних дискусій [6, с. 104].

У західноєвропейських країнах, які мають підписаний конкордат із церквою, питання релігійної освіти молоді регулюються на договірних засадах. Наприклад, згідно з конкордатом Австрії та Ватикану, всі католицькі школи в Австрії прирівняні до публічних (тобто державних). Це положення поширюється на приватні школи, які визнані в Австрії публічними. У державних закладах Австрії курси морально-духовного спрямування є обов'язковим, однак держава передбачає відмову від релігійних занять, але з правом на відвідування світської етики з метою виховання у молодому поколінні релігійних цінностей.

Країни, що мали досвід тоталітарної комуністичної влади, а саме Польща, Чехія, Естонія, цю проблему теж вирішують толерантно. Польща сьогодні залишається країною з потужно пред-

ставленою релігійною традицією що, безсумнівно, позначається на взаєминах держави і церкви в процесі освіти. За умовами законодавства Польської Республіки, предмет, що має назву «Релігія» є обов'язковим у структурі навчального комплексу. Усім легально діючим конфесіям надається однакове право на викладання згаданого предмета. Проте державою передбачено обирати між релігійним вихованням та трьома додатковими гуманітарними предметами. Подібна ситуація відбувається у Чехії та Естонії де релігійне виховання є позаконфесійним та абсолютно добровільним. Навчально-методична база є сформована та затверджена міністерством освіти. Законодавство країн Євросоюзу вважає за необхідність свободу вибору й права на здобуття релігійної освіти. Вільна конкуренція релігійних ідей є основою свободи вибору людини [6, с. 102].

Спільним для всіх країн Європи є загальне бачення взаємовідносин між духовною і світською освітою, яке виражається у формулі, що всі громадські навчальні заклади повинні бути плюралістичними та поважати релігійні та філософські переконання, відмовляючись від будь-якої пропаганди. Тому система освіти Західної Європи та деяких окремих посткомуністичних країн характеризується запровадженням релігійної освіти у вигляді самостійних дисциплін та гарантує молодому поколінню самостійне право вибору. Духовно-моральне виховання в Європі дає підстави зробити певні висновки.

Висновок. Отже, здійснивши цілісне дослідження стосовно розуміння єдності особистості в православній державі та сучасній Європі можна зробити висновок, що існує певне протиріччя між православною цивілізацією як комплексом цінностей, традицій та принципів та нинішнім станом законодавства ряду країн досліджуваного регіону. Наголошується, що один з можливих шляхів подолання даної дилеми це залучення в освітній процес курсу християнської, православної етики.

Список літератури:

1. Антология мировой философии. – М.: Мысль, 1969. – Т. 1. – Ч. 1. – 380 с.
2. Армстронг А. Х. Истоки христианского богословия. Введение в античную философию / Пер. с англ. В. А. Самойлова. – 2-е изд., исправ. и доп. – СПб.: Издательство Олега Абышко, 2006. – 256 с.
3. Вебер М. Социология. Загальноісторичні аналізи. Політика / М. Вебер; пер. з нім. О. Погорілий. – К.: Основи, 1998. – 534 с.
4. Козловски П. Общество и государство: неизбежный дуализм: пер. нем. Е. Л. Петренко / П. Козловски. – М.: Республика, 1998. – 220 с.
5. Макара М. Нравственное богословие. Лекция 1.2 // [Електронний ресурс] / режим доступу: <http://www.ortodossaambrogio.org/ru/nrbog12/index.html>
6. Овчаренко К. Ф. Християнська етика як предмет релігієзнавчого дослідження [Дисертація]: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.11 / Овчаренко Катерина Федорівна; М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2013. – 181 с.
7. Нерсесянц В. С. Философия права Гегеля. – М.: Юрист, 1998. – 350 с.
8. Понкин, И. В. Преподавание знаний о религии в светской школе: европейский опыт правового регулирования [Електронний ресурс] / И. В. Понкин. – Режим доступу: http://www.npravstvennost/info/library/news_detail.php?ID=2521
9. Права человека. Учебник для вузов / Ответственный редактор – член-корр. РАН, доктор юридических наук Е. А. Лукашева. – М.: Издательство НОРМА, 2001.
10. Фрэзер Дж. Золотая ветвь: Исследование магии и религии / Пер. с англ. М. К. Рыклина. – М.: ТЕРРА-Книжный клуб, 2001. – 528 с.

Тупчиенко М.Р.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЕДИНСТВО ЛИЧНОСТІ В ПРАВОСЛАВНОМУ ГОСУДАРСТВЕ І СОВРЕМЕННОЙ ЕВРОПЕ

Аннотация

В статье подробно анализируется проблема единства личности в православном государстве и современной Европе. Автор отмечает, что образ жизни европейского общества возник из средневекового дуализма государства и общества. Подчеркивается, что для понимания того, какие именно права человека являются предметом озабоченности Церкви, необходимо хотя бы кратко проследить их возникновения, становления и развитие в историческом аспекте. Права человека формировались в процессе длительного взаимодействия людей, возникновения связей и устойчивых форм отношений. Доказывается мысль о том, что одну из ведущих ролей в формировании единства личности в европейских государствах занимает преподавание в том или ином формате курса христианской, религиозной этики. **Ключевые слова:** личность, православие, православное государство, Европа, современные европейские страны.

Tupchiyenko M.R.

Kyiv National Taras Shevchenko University, Kyiv

UNITY OF PERSONALITY IN ORTHODOX STATE AND MODERN EUROPE

Summary

The article analyzes in detail the problem of unity of personality in the Orthodox state and modern Europe. The author notes that the lifestyle of European society arose from the medieval dualism of the state and society. It is emphasized that in order to understand what exactly human rights are the subject of Church concern, it is necessary at least to briefly trace their occurrence, formation, and development in the historical aspect. Human rights were formed in the process of long-term inter-communication of people, the emergence of ties and stable forms of relations. It is proved that one of the leading roles in the formation of personality unity in European countries is teaching in one form or another the course of Christian and religious ethics.

Keywords: personality, Orthodoxy, Orthodox state, Europe, modern European countries.